

La pensió de viduïtat, una reforma contra el temps

Josep Manel Buisán López

Materials CiP

Articles Feministes

Número 13 / 2012

Institut de Ciències Polítiques i Socials
Adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona

Articles Feministes

Els **articles feministes** són un espai de reflexió sobre els èxits i els reptes feministes a la Catalunya d'avui. Es tracta d'una col·lecció no periòdica d'encàrrecs a persones expertes sobre temes candents pel feminisme; articles acadèmics curts baixats a l'anàlisi pràctic de la realitat i l'actualitat.

Els articles feministes formen part dels **Materials CiP**, l'espai de difusió propi del Grup de Recerca Ciutats i Persones. Des de l'any 2008, aquestes col·leccions donen sortida a estudis en profunditat i a articles breus sobre Gènere i/o sobre Municipalisme, les temàtiques insígnia d'aquest Grup de Recerca.

D.L.: B.20635.2012

Autor

Josep Manel Buisán López és llicenciat en Història i en Ciències Polítiques i de l'Administració. Actualment treballa com a dinamitzador comunitari per l'Ajuntament de Vic. Ha estat col·laborant amb el Grup de Recerca Ciutats i Persones així com amb l'associació d'Amics de la Gent Gran. Aquesta última vinculació ha motivat aquest treball.

Introducció

El 21 de desembre de 2010, l'Assemblea General de Nacions Unides adoptà la resolució 65/189, per la qual declarava el 23 de juny Dia Internacional de les Vídues. Es tractava d'un tardà, alhora que just i necessari, reconeixement a un col·lectiu massa sovint oblidat. En el primer dia dedicat a les vídues, l'any 2011, el secretari general de l'ONU, Ban Ki-moon, recordà la tràgica situació en què viuen moltes dones que han perdut el marit. Com apuntà en el seu discurs, dels 245 milions de vídues que hi ha al planeta, més de 115 milions viuen en extrema pobresa, concentrades sobretot en països immersos en conflictes. En bona mesura, la seva precarietat econòmica es deu al fet que, en moltes parts del món, perdre l'espòs vol dir perdre també molts drets com a ciutadana, ja que la dona està lligada a la figura de l'home fins i tot més enllà de la mort. Això, evidentment, determina en bona mesura la condició de la vídua i també la visió que d'ella en té la resta de la ciutadania. La imatge que es té d'aquestes dones és molt variable en funció de la cultura a la qual pertanyen, però hi ha una característica que totes les dones que han patit la pèrdua comparteixen, siguin d'on siguin, i és la seva invisibilitat. Es tracta d'un col·lectiu invisible, especialment per a les elits dirigents, la qual cosa facilita els abusos i la discriminació que els hi infligeix la comunitat en conjunt.

Més enllà de les penúries materials, sobreviure a la parella suposa també adoptar un nou rol social. Perquè, de fet, la viduïtat implica una readaptació a la societat en funció de l'assumpció d'un nou atribut, definitori per a la persona. S'entén aquest nou caràcter si mirem com utilitzem el llenguatge: en català, normalment diem d'una persona que "és" vídua i no pas que "està" vídua. La diferència sembla mínima però és substancial, ja que el verb "estar" fa referència a quelcom transitori, mentre que "ser" fa referència a una cosa que queda, a un atribut del subjecte. D'aquesta manera, fins i tot mitjançant l'ús de la llengua, la societat contribueix a delimitar el perfil d'una persona en funció dels seus vincles amb un altre individu. Això, òbviament, dilueix la pròpia individualitat de les dones que han viscut el drama d'enviduar, i referma la idea de la seva invisibilitat.

Amb l'oficialització d'un dia dedicat al record de les vídues, l'objectiu de l'Assemblea General (i de les diverses entitats sense ànim de lucre que van impulsar la iniciativa) era pal·liar en la mesura del possible dita invisibilitat, com a primer pas per afrontar i vèncer la vulnerabilitat, tant econòmica com psicològica, que acompanya la viduïtat. Ens trobem, doncs, amb un altre camp d'actuació per aconseguir l'empoderament de les dones. I si es vol una societat més justa i igualitària, convé no oblidar-se de totes aquelles ciutadanes que lluitaren i lluiten incansablement per tirar endavant el seu entorn, tant social com familiar.

Com a contribució a aquest reconeixement, el següent treball tracta un dels elements que obstaculitzen l'empoderament femení en la tercera edat: les pensions de viduïtat, situades dins el context espanyol. Per a tal fi, descriurem aquells elements que caracteritzen la vídua d'avui: en primer lloc, es definirà el perfil sociològic de la tercera edat i, més concretament, de les dones vídues; després, es valorarà el pes de la història sobre la trajectòria col·lectiva d'aquestes dones i, finalment, observarem les característiques de la pensió de viduïtat en l'actualitat. El treball clourà, a mode de conclusió, amb una sèrie de propostes per a la reforma d'aquesta prestació de supervivència. Perquè, com veurem, la situació precària en què viuen en l'actualitat moltes persones grans en aquest país, oblidades pel conjunt de la societat i, especialment, per l'administració, els impedeix una vellesa digna. I de la perpetuació d'aquesta indignitat n'és culpable el nostre silenci.

Vellesa i viduïtat

Una característica que defineix l'ésser humà és la seva capacitat d'adaptació al canvi, de canviar l'entorn i la seva manera de conviure amb ell. És per això que tot avenç humà, en qualsevol camp, té una repercussió en la manera en què els individus entenen el món i s'hi adapten. Això no vol dir, però, que sigui un camí fàcil, ans el contrari. De fet, tots els canvis han tingut com a conseqüència complicades situacions d'inestabilitat, ja que les noves realitats solen fer aflorar fortes tensions a l'hora d'intentar fer encaixar la nova situació objectiva en la visió subjectiva amb què els individus s'explicaven el món fins llavors. La capacitat camaleònica dels éssers humans, i les tensions que comporta, ha quedat clarament constatada en els dos últims segles, sobretot a partir de la revolució industrial. Els canvis s'han succeït de manera vertiginosa, i cada transformació ha significat una nova cadena de transformacions.

Un exemple prou clar d'aquesta situació té a veure amb els cicles vitals de les persones. Una de les conseqüències de la revolució industrial va ser l'augment exponencial de la població en les societats industrialitzades. Antigament, les societats es caracteritzaven per una alta natalitat i una alta mortalitat: calia tenir molts fills per assegurar-se la supervivència fins l'edat adulta d'algun d'ells. Les millores en l'alimentació, en la salut, en la higiene pública o en les condicions laborals, entre d'altres, van permetre la reducció de la mortalitat, la qual cosa, unida al manteniment de les pautes reproductives de la població, significaren un creixement espectacular de la població de les societats avançades: les famílies continuaven tenint molts fills, però les possibilitats que sobrevisquessin i arribessin a l'edat adulta eren majors. Posteriorment, les persones van anar adaptant-se a aquesta nova realitat i modularen les seves capacitats de procreació. D'aquesta manera, les poblacions van estabilitzar-se a resultes de mantenir cert control de la natalitat. Aquest seria el moment en què una societat completa l'anomenada revolució demogràfica, moment

que es va donar en diferents dècades en cada país. Ens trobem, doncs, com les societats van adaptar-se als canvis que modificaven la seva percepció del món.

Tanmateix, els efectes de qualsevol canvi solen tenir, amb el temps, noves repercussions. Així, la població va continuar augmentant perquè una sèrie de noves millores socio sanitàries permeteren allargar l'esperança de vida dels individus. I aquest seria el moment en què ens trobem: hi ha una natalitat baixa, però les persones viuen més temps. Això repercuteix en la piràmide demogràfica de les societats occidentals, que modifica la seva imatge tradicional. Abans d'aquest canvi, dita imatge presentava una forma triangular, és a dir, ampla per la base i estrenyent-se a mesura que es puja en les franges d'edat superiors, fins a extingir-se en les edats màximes que pot assolir l'ésser humà. En l'actualitat, les nostres piràmides de població presenten una imatge una mica diferent. La reducció de la natalitat comporta que la base no sigui tan ampla i que siguin els grups en edat adulta on es concentri la majoria de la població. Tot plegat introdueix un nou concepte, el d'envelliment demogràfic.

Convé aclarir, però, els malentesos que provoca aquest concepte. Els grups, les societats, no poden envellir, perquè no són organismes; només les persones ho podem fer. Amb aquesta denominació s'al·ludeix, en realitat, a un canvi en l'estructura per edats, és a dir, en la piràmide de població. Es tracta d'una redistribució dels pesos respectius de les diferents edats, a través de la qual l'edat mitjana de la població augmenta. La relació d'efectius entre les diferents edats canvia i la gent gran guanya pes dins el conjunt. La percepció d'aquests canvis s'ha vist des d'una perspectiva negativa i fins catastrofista, malgrat que el temps ha demostrat l'error de la teoria que relacionava envelliment i decadència. No ha estat l'única percepció errònia. Aquest procés s'explicava per un descens dels naixements, però l'autèntic desencadenant del canvi de la dinàmica poblacional és l'augment de la supervivència¹.

Les millores científico-sanitàries han permès que l'esperança de vida en les societats industrialment avançades s'allargui fins a límits insospitats fa poc més d'un segle enrere. Les persones arriben a edats molt avançades, i hi arriben en condicions de salut relativament bones en molts casos. D'aquí que s'hagi començat a introduir un altre concepte en el vocabulari comú, com és el de "quarta edat", per diferenciar les persones grans que acaben d'entrar en la vellesa i encara tenen unes condicions físiques òptimes, de les persones més grans la salut de les quals comença a patir (o ja pateix) els efectes de l'edat.

1 VV.AA., Condicions de vida i desigualtats a Catalunya, 2001-2005, Volum II, Fundació Jaume Bofill, 2008, i concretament el capítol 9.

En general, se sol posar l'edat de 75 anys com a frontera per diferenciar ambdós col·lectius, ja que cada grup d'edat presenta unes necessitats específiques².

En qualsevol cas, però, aquest envelliment de les persones presenta un clar component de gènere, ja que en el segon grup, el de les persones majors de 75 anys, tenen un pes molt superior les dones. Com veiem en el quadre següent, l'any 2011 a Catalunya hi vivien 1.262.328 majors de 65 anys, de les quals el 57,71% eren dones. Aquesta proporció augmenta fins el 61,57% si tenim en compte només les persones majors de setanta-cinc anys.

Taula 1. Població major de 65 anys a Catalunya l'any 2011, per sexe

	Majors de 65 a.	Entre 65 i 74 a.	Majors de 75 a.
Homes	533.831	280.722	253.109
Dones	728.497	322.968	405.529
TOTAL	1.262.328	603.690	658.638

FONT: elaboració pròpia a partir de les dades obtingudes de www.idescat.cat

Aquesta diferència en el pes de cada sexe és deguda al fet que són les dones les que més viuen i, consegüentment, les que més pateixen els efectes socials i psicològics associats a les edats avançades. Les diferències de mortalitat entre sexes en les edats més longeves han donat lloc a una sèrie de problemàtiques que han modificat la imatge col·lectiva que es té de la vellesa i que, evidentment, repercuteix en la manera individual com es viu el final de la vida. D'aquesta manera, en el col·lectiu sobreenvellit trobem unes pautes de comportament molt diferenciades entre sexes, situació que ve donada, en bona mesura, per la posició subordinada que la dona ha ocupat i ocupa, tant en la família com en la societat.

Hi ha una característica que explica molt bé com de diferent es viu l'última etapa de la vida en funció del gènere: els homes viuen en parella pràcticament fins el final, mentre que les dones solen acabar vivint soles. És a dir, l'home o bé deixa una vídua quan traspasa o bé acostuma a tornar-se a casar si queda vidu, mentre que la dona, en general, manté la nova condició fins el final (evidentment, a vegades pot ser doblement vídua). Segons les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'any 2001 el 45,23% de les dones majors de 65 anys eren vídues, xifra que augmentava fins el 62,69% per a les dones majors de 75 anys. En canvi, només el 12,44% dels homes majors de 65 anys tenien aquesta condició, percentatge que arribava fins el 20,76% pels majors de 75 anys. Això ens indica que, pel que fa als nuclis familiars, entre els homes no s'aprecien grans canvis entre la vida d'adult i

² SINTES PASCUAL, Elena i RAMON RIBA, A., Condicions de vida i hàbits de la gent gran de la província de Barcelona, Diputació de Barcelona, 2003.

la de gran, puix que viuen en parella. Les dones, en canvi, viuen un primer estadi similar al dels homes (vida en parella), però després la seva situació pot canviar molt, ja que moltes no tornen a casar-se o ajuntar-se amb una nova parella³. Tot plegat fa que la figura de la vídua sigui molt més habitual que no pas la del vidu.

Sovint, la condició de vídua compta amb una companya de viatge no sempre desitjada: la solitud. Aquest és un dels efectes que té la vellesa en general, però que s'intensifica en el cas de les dones. A l'impacte que suposa la pèrdua definitiva de la persona amb qui s'ha compartit tota una vida, s'hi afegeix moltes vegades un creixent sentiment de solitud. Són molts els casos en què la vídua ha d'afrontar la nova etapa de la vida sense cap recolzament emocional, excepte el que pot oferir la família (si és que n'hi ha). Sovint, la parella es relacionava amb altres parelles amigues, de manera que quedar-se sola implica perdre aquest tipus de relacions en pla d'igualtat. Hi ha altres casos de dones que havien construït la seva existència entorn la figura protectora del marit, que no només aportava els ingressos a la unitat familiar sinó també la xarxa social i relacional de la parella. Sense ell, és habitual que també es trenqui dita xarxa, la qual cosa fa que la supervivent se senti encara més desemparada. No es tracta que en aquest breu article s'entri a detallar tots els efectes perniciosos que implica la solitud, que, per altra banda, ja s'han explicat detalladament en altres llocs. El què cal és remarcar com la solitud afecta la salut de les persones, perquè la víctima pot caure en un estat d'apatia que pot desembocar en episodis depressius⁴.

Davant de tot això, doncs, observem que la viduïtat pot estar acompanyada de problemes de salut, tant la física com la psicològica, que es veuen agreujats per un element material: la precarietat econòmica. En general, la vellesa té un clar component de pobresa, que és més greu en els casos de viduïtat. A partir de certa moment vital, s'estableix una relació inversament proporcional entre edat i ingressos, en tant que a mesura que augmenta aquella, disminueixen aquests. Remarquem que aquesta relació es dona a partir de certa edat, concretament un cop superada la joventut, que per a molts (i avui més que mai) és una etapa vital que també es caracteritza per les limitacions econòmiques. Dites restriccions es recuperen en la darrera etapa de la vida, i si la persona es queda sola, la situació és encara més dramàtica, ja que els ingressos de la unitat familiar es veuen dràsticament reduïts. En canvi, les despeses habituals quasi no disminueixen, sinó que, a més, s'hi afegeix un increment de la despesa sanitària (amb l'edat es necessita més ajuda i més medicaments). Es tracta d'una situació que fàcilment pot portar a l'exclusió social⁵.

3 Ibidem.

4 COMPÁN, Diego i SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Diego, "Los ancianos al desván", a Cuadernos Geográficos, num.36, 2005.

5 Ibidem.

La problemàtica concreta de les vídues rau en el mateix sistema de la seguretat social. La justificació sobre la qual s'assenta el sistema espanyol és, resumidament, que les cotitzacions aportades pel treballador durant la vida laboral serviran per a pagar-li una pensió de jubilació. En funció d'aquestes cotitzacions es calcula el que li pertoca a cada ciutadà: qui hagi aportat més, tindrà una pensió més alta. En el cas espanyol, la renda de substitució (el percentatge que li correspon de pensió a una persona respecte el salari cotitzat) és molt elevada, però no tant per l'excessiva generositat de les pensions com per l'austeritat dels salaris⁶. És a dir, una persona cobrant el salari mínim pot, després de 35 anys cotitzant, cobrar una pensió que sigui el 100% del seu salari; el problema és que la pensió, de la mateixa manera que el salari en actiu, té molt poca capacitat adquisitiva. Situacions d'aquest tipus afecten profundament l'economia de les dones. Com veurem, les dades indiquen que elles cobren una pensió inferior a la dels homes, discriminació que s'explica per diversos motius: perquè varen cobrar sous més baixos (feines més precàries), perquè van tenir una vida laboral més curta (per exemple, per baixes per maternitat) o perquè moltes d'elles no van treballar i només han esdevingut pensionistes en el moment d'esdevenir vídues⁷. Aquest és el cas que més ens interessa aquí, en la mesura que són les que més depenen, i en realitat encara depenen, de la figura del marit.

Per bé que les decisions laborals sempre són una elecció personal, el fet és que, en aquest país, les dones del segle passat van trobar diversos obstacles per a poder participar activament en el món del treball. Una legislació teòricament protectora i extremament conservadora va aconseguir allunyar un sector important de dones de la feina productiva fora de casa. Això significa que, amb la legislació actual, una persona que no ha cotitzat el suficient no té dret a una pensió de jubilació. Què era el que impedia a les dones participar lliurement del treball reproductiu fora de casa?

La "protecció" franquista a la dona

Traçar la història del gènere femení és explicar una història de lluita contra la submissió i el control exercit per l'altre gènere. Una història que comença des dels principis dels temps i arriba, amb alts i baixos, fins avui. Just és assenyalar que aquesta història, a casa nostra, s'escriu amb més baixos que no pas alts, fruit d'una forta mentalitat tradicional que ha comptat amb les capacitats i els instruments necessaris per a controlar el poder quasi ininterrompudament. Un dels moments de ruptura fou la II República, on els moviments feministes van aconseguir assolir, després d'una gran lluita, un notable grau de drets i

6 MONTSERRAT-CODORNIU, J., "El gasto en los mayores: el reto de la dependencia", a Revista Española de Geriátria y Gerontología, num.41, 2006.

7 *Ibidem*.

llibertats per a les dones, tant des d'un punt de vista polític (dret a vot, igualtat jurídica) com des d'un punt de vista social (llibertat a gaudir del propi cos, per exemple). Malauradament, la República tan sols fou un breu parèntesi entre dues tristes èpoques marcades per la repressió, el dolor i la precarietat. Durant l'etapa que va succeir al règim republicà, tota la societat va patir els excessos de l'elit dirigent, però les dones especialment van veure com tot allò aconseguit després d'anys de lluita desapareixia. El paper que li va reservar el règim de Franco era clarament subaltern a la figura masculina.

Des del moment mateix de *l'alzamiento*, els sublevats tenien molt clar el tipus de societat que volien bastir. Es tractava de recuperar tots aquells valors tradicionals que els republicans havien sollat i atorgar a cada membre de la societat un paper molt determinat, en consonància amb l'Estat orgànic que volien erigir. Clarament influït per la ideologia feixista, la qual tenia en Falange la seva gran defensora a Espanya, el franquisme (en especial en la seva primera etapa) interpretava que l'Estat havia de ser un organisme en el qual cada ciutadà i ciutadana ocupés el seu lloc de manera disciplinada, sense crítiques, sense sortir del camí traçat. Només així, amb cada individu acomplint ordenament la funció encomanada, el país aconseguiria desenvolupar tota la seva potència i ocupar el lloc que li corresponia en el firmament de les grans nacions. Avui sabem que aquests grandiloqüents plantejaments teòrics no van trobar un reflex en la realitat, però això no impedí que, en la seva voluntat de portar-los a la pràctica, el règim aconseguís delimitar de manera més o menys clara la posició que cada individu havia d'ocupar. I en el cas de les dones, es tractava d'una posició subjugada en extrem.

En la configuració de la seva visió social, la ideologia del règim de Franco va beure, sobretot, de dues fonts: el tradicionalisme catòlic conservador i el nazisme. D'un adoptà els valors que havien d'imperar en l'ordre social; de l'altre, la nova manera d'organitzar la societat, que posava l'interès nacional per damunt de qualsevol altra consideració. No en va, eren dos dels pilars del règim: l'Església catòlica, per a qui havien fet la guerra interpretant-la com a croada, i el III Reich, que fou decisiu per guanyar-la. Ambdues fonts tenien nombrosos punts en comú, entre d'altres, el paper que es reservava a la dona en la nova estructura social. Així, el franquisme va assumir sense dificultats la trilogia nazi que destinava la dona a les tres K: *Kinder, Küche, Kirche* (nens, llar, església), trilogia que fàcilment recordava l'ideari tradicional⁸.

Per tal de reeixir en la tasca de recloure la dona a casa, el règim no va dubtar a utilitzar tots els elements que tenia al seu abast, des de la política fins la influència sobre la mentalitat col·lectiva. Així, trobem que l'acció legislativa ràpidament va enfocar-se a eliminar tots els avenços de la República i garantir la inferioritat jurídica de les dones, cosa

8 ORTIZ HERAS, Manuel, "Mujer y dictadura franquista", a Aposta. Revista de Ciencias Sociales, num.28, Mayo 2006.

que reforçava la visió col·lectiva tradicional que situava les dones en una posició subalterna respecte els homes. Aquesta posició quedava corroborada en tots els àmbits, ja fossin públics (feina, participació política) o privats (família). La justificació d'aquestes diferències de gènere es basà en tota una sèrie d'imatges tradicionals, molt arrelades entre la població, que consideraven el gènere femení com a sensible, i, per tant, dèbil; emocional i, per tant, propens als vicis; irracional i, per tant, inferior. Una frase de Pilar Primo de Rivera, germana del fundador de Falange Española i presidenta de la Secció Femenina, resumeix amb claredat aquest pensament: "Las mujeres nunca descubren nada; les falta, desde luego, el talento creador, reservado por Dios para inteligencias varoniles; nosotras no podemos hacer más que interpretar mejor o peor lo que los hombres nos dan hecho".

La consideració d'inferioritat de la dona, però, no significava pas que no tingués, pel règim, un rol rellevant en la construcció del nou Estat. Per les seves condicions naturals, la dona no estava preparada per assumir un paper en l'esfera pública (ja fos polític o laboral), de manera que havia de limitar-se a la tasca reproductiva. Però això s'havia de veure com una lloança, ja que era la que engendraria, criaria i educaria als nous patriotes, en un moment en què el règim incentivava una política natalista (que, per cert, acabaria fracassant). En realitat, trobem dos discursos aparentment contraposats que, en el fons, es complementaven. Per una banda, el que defensava la inferioritat de la dona en l'esfera pública. Per l'altra, un discurs que argumentava la superioritat de la dona per les seves virtuts físiques (la maternitat) i els seus atributs morals (dolçor, sensibilitat), i per ser la responsable de la socialització de la descendència en els valors del règim⁹. Per això, la propaganda franquista, sobretot la Secció Femenina, va encarregar-se de refermar aquesta visió, alhora que des del poder es tallaven les possibilitats de progrés de les dones amb una legislació clarament misògina.

Ja el 9 de març de 1938, amb la guerra encara en marxa, el bàndol sublevat va aprovar el Fuero de los Trabajadores. Es tractava d'un document per a regular el treball i les relacions laborals, que seguia les directrius feixistes de la Carta di Lavoro italiana i on es considerava la nació un cos social en el qual la classe treballadora i la patronal havien de subordinar els seus interessos als de l'Estat. En ell, hi havia la regulació de l'accés al treball productiu per part de les dones: "prohibirá el trabajo nocturno de las mujeres y niños, regulará el trabajo a domicilio y libtará a la mujer casada del taller y de la fábrica" (Títol II, art.1). Aquesta no seria l'única llei destinada a tancar la dona a la llar, però sens dubte fou la que marcà l'esdevenidor de moltes d'elles, en la mesura que el Fuero de los Trabajadores fou una de les Lleis Fonamentals del règim. Sense voler entrar en detall, apuntarem que, en els primers anys de la dictadura, s'anà perfilant la marginació socio-laboral de les dones mitjançant una legislació discriminatòria, la qual s'anà suavitzant amb posterioritat (en

9 *Ibidem*.

especial, a partir dels anys seixanta), tot i que algunes restriccions van allargar-se fins a la democràcia. Tanmateix, no es pot obviar l'enorme pes que per a l'imaginari col·lectiu tenia aquest tipus de legislació, que, a més, s'afegia a l'aparell propagandístic que hem comentat més amunt.

Tot plegat empenyia les dones a tancar-se en el cercle de la llar, perquè, a més de la legislació laboral, l'educació era un altre àmbit vetat per al lliure accés femení. Els infants se'ls separava per sexe i es generava així dos models d'educació. Les dones no seguien uns estudis anàlegs als dels seus companys masculins, sinó que les matèries que els obligaven a estudiar s'enfocaven al futur que el règim havia reservat per a elles. És a dir, la seva formació escolar girava entorn la maternitat, les arts culinàries, la costura, l'economia domèstica i tots aquells aspectes que poguessin contribuir a reforçar i millorar el seu rol de mare i esposa. Com sempre, existiren privilegiades que pogueren escapar d'aquest destí, però les excepcions foren minoritàries perquè la desigualtat d'oportunitats escolars estava a l'ordre del dia. Aquest dèficit educatiu té, evidentment, unes repercussions profundes a llarg termini, ja que, sense educació, es limita la realització personal de les persones i es precaritzen les seves possibilitats laborals.

Pel que ens interessa aquí, convé remarcar que la imatge de la dona a la llar, com a bona mestressa de casa, abnegada esposa i amorosa mare va quallar amb força, fins i tot molt més enllà de l'òbit del dictador. Si a aquesta imatge col·lectiva hi afegim una legislació restrictiva, on la dona no podia formar-se en igualtat de condicions amb l'home, ni accedir als llocs de treball més qualificats i cobrava un sou inferior al d'un home, s'entendrà que moltes optessin per allunyar-se del món productiu per a dedicar-se en exclusivitat al món reproductiu, com a mestresses de casa enfeinades amb "sus labores". El perjudici a aquesta situació arribarà més endavant, quan deixin de ser abnegades mullers per a esdevenir planyívoles vídues.

Pensió de viduïtat avui

La protecció estatal a la vídua presenta un llarg recorregut al nostre país. Els seus inicis, i el de les pensions d'orfandat, els trobem en la Llei d'Accidents de Treball del 30 de gener de 1900, coneguda com a Llei Dato. Aquesta llei es limitava a oferir protecció quan la causa de la mort del treballador era un accident laboral, i el pagament de les indemnitzacions corresponents requeien sobre el patró¹⁰. En dita llei ja s'establí una discriminació per raó de sexe, car els beneficiaris de la indemnització variaven en funció del sexe de la persona

10 VICENTE PALACIO, A. (investigador principal), La pensión de viudedad: marco jurídico para una nueva realidad social, Universidad Jaume I, 2006.

finada. Així, si era un home, els beneficiaris eren la vídua, els i les descendents i àdhuc els ascendents (si no tenien recursos); en canvi, si era una dona qui moria en un accident de feina, només se'n beneficiaven els descendents (sempre i quan haguessin estat abandonats pel pare) i els ascendents en les mateixes condicions que en el cas dels homes.

Malgrat tot, la Llei Dato fou la primera pedra per a la construcció d'algun tipus de Sistema de Seguretat Social. Posteriorment, la llei seria ampliada i modificada els anys 1922, 1926, 1933 i 1956, alhora que completada per altres lleis que estengueren la protecció a les malalties professionals i als riscos comuns (malaltia comú i accidents no laborals). El que convé remarcar d'aquest procés és que la característica comú a totes aquestes regulacions era l'exigència d'un vincle matrimonial per poder accedir a la pensió de viduïtat.

El gran canvi en la protecció dels supervivents en cas de mort d'un familiar va arribar amb la Llei de Bases de la Seguretat Social de 1963 (completada en un text articulat el 1966), que va servir per a la unificació de totes les assegurances socials i creà un autèntic Sistema de Seguretat Social amb l'objectiu d'evitar la dispersió dels recursos i unificar l'acció estatal¹¹. Una dècada després, l'any 1972, s'aprovaria la Llei de Finançament i Perfeccionament de l'Acció Protectora de la Seguretat Social, que modificà el sistema per calcular les quanties de les pensions, a més de preveure la revalorització periòdica d'aquestes a fi i efecte que no perdessin la seva capacitat adquisitiva. La Llei de 1972 també va incloure diversos canvis en les condicions de la pensió, des de la supressió del subsidi temporal de viduïtat fins la cobertura pels treballadors desapareguts en un accident.

En l'actualitat, el sistema de pensions espanyol es regeix pel Reial Decret Legislatiu 1/1994, de 20 de juny, pel qual s'aprova el Text Refòs de la Llei General de la Seguretat Social. Les prestacions per mort i supervivència són recollides al Capítol VIII, en nou articles (del 171 al 179), essent dedicat l'article 174 específicament a la pensió de viduïtat. Es tracta de tres apartats en els quals s'explicita qui té dret a la pensió de viduïtat "amb caràcter vitalici", en els supòsits de matrimoni, de separació i de divorci. En l'article 179, "Compatibilitat i límit de les prestacions", s'estableix que la pensió és compatible amb altres rentes de treball (excepte en el sector públic), es marquen certs requisits de cotització prèvia i es limita la quantitat total a percebre, en funció de la base reguladora.

Després de l'aprovació de la Llei, es va arribar a l'acord del Pacte de Toledo, l'any 1995, resultat d'un compromís de tots els grups polítics pel manteniment i consolidació del sistema de protecció social, la qual cosa implicava una adaptació constant a les noves realitats i reptes que poguessin plantejar-se¹². D'aquí que trobem, al llarg dels anys següents, un allau legislatiu sobre el tema de la Seguretat Social i la seva millora i

¹¹ Ibídem.

¹² Ibídem.

consolidació. Entre tots aquests projectes, un que convé recordar és el Reial Decret 1465/2001, que va establir una millora en el percentatge de càlcul de les pensions de viduïtat. Així, es va passar, de manera gradual, de calcular-les sobre el 46% de la base reguladora corresponent, a fer-ho sobre el 52%, podent arribar a ser del 70% per a les vídues amb càrregues familiars i amb la pensió com a única font d'ingressos. El percentatge del 52% començà a produir efectes jurídics a partir de l'1 de gener de 2004. Posteriors reformes establiren la regulació de les parelles de fet i la constatació de dependència econòmica del cònjuge supervivent. L'1 de gener de 2012 va entrar en pràctica un nou augment del percentatge pel càlcul de la pensió, passant del 52% al 60% en els següents vuit anys; és a dir, un augment anual de l'1%.

Aquesta breu síntesi que acabem d'exposar ens ha permès mostrar quina és avui la realitat jurídica existent respecte les pensions de viduïtat. L'hem recordat perquè és rellevant conèixer en quina situació legal es troba un important sector de la nostra societat. Tenint present dita situació i la informació demogràfica que hem explicat en el primer apartat, el lector o lectora podrà fer-se una idea més ajustada del col·lectiu de les dones vídues. Per completar aquesta idea, desenvoluparem tot seguit la informació quantitativa de les prestacions de viduïtat.

Segons dades de l'any 2007, a Espanya es cobraven 2.228.822 pensions de viduïtat, de les quals més de dos milions (el 93,26%) les cobraven vídues, amb un import mitjà de 498,95 euros mensuals. Aquestes dades estan en concordança amb la imatge que hem traçat en el primer apartat. Hi ha més dones que cobren pensió de viduïtat perquè solen viure més anys que els seus companys i perquè els vidus solen tornar-se a casar (i, per tant, incorren en una causa d'extinció). Per trams d'edat, el major col·lectiu de vídues i vidus es troba entre les persones majors de 75 anys (el 72%). Finalment, les dades de l'any 2007 indicaven un major nombre d'altres que de baixes definitives de pensions de viduïtat, fet que ressalta la importància política de la qüestió, ja que indica un augment del col·lectiu de gent gran vídua i, per tant, de la necessària inversió pública en el concepte de pensions¹³.

A voltes s'argumenta que no cal dedicar molt esforç a la pensió de viduïtat ja que és una prestació que s'acabarà extingint per si sola, atès que la societat que la va definir ja està liquidada. Ja no existeix la dona reclosa a la llar, i la incorporació en el mercat laboral de les generacions femenines més recents és un fet que permetrà que aquestes cobrin una pensió de jubilació pròpia. Això farà que no depenguin econòmicament del cònjuge i, per tant, no compleixin un dels requisits demandats per accedir a una prestació de viduïtat. Tanmateix, aquesta visió resulta un xic simplista, ja que ni observa les múltiples casuístiques existents ni té en compte l'evolució ocorreguda en els darrers anys en la nostra societat.

13 VICENTE PALACIO, A. (investigador principal), La pensión de viudedad: marco jurídico para una nueva realidad social, Universidad Jaume I, 2006.

En primer lloc, aquesta tesi es basa només en unes determinades generacions de dones, però s'oblida d'altres, sobretot aquelles que van patir la repressió de la dictadura. Moltes d'elles no van accedir al mercat laboral, o no ho van fer en condicions suficientment bones com per poder esdevenir plenament autònomes. Per això, no han de sorprendre les dades històriques de l'Enquesta de Població Activa, que ens indiquen que l'any 1976 hi havia a Espanya 7.796.000 dones que definien la seva situació d'inactivitat segons el significatiu epígraf de "labores del hogar". L'any 1995, continuaven sent més de cinc milions i mig (per només 31.900 homes). No hem de pensar, però, que totes aquestes dones estiguessin a casa, lluny del món laboral; molt possiblement, moltes d'elles treballaven fora de la llar, en l'economia submergida o, potser, en el negoci familiar sense estar donades d'alta a la Seguretat Social. Per això no s'inclouen en les dades d'activitat i engreixen les de les mestresses de casa. Una projecció en el temps ens permet preveure el pes d'aquest col·lectiu pel que fa a les pensions. A això hem d'afegir que les dones viuen més que els homes, de manera que estem parlant d'un volum molt significatiu de gent. I si recordem que la pensió de jubilació té un caràcter vitalici, podrem començar a albirar la importància que encara té, i que mantindrà en un futur, aquesta prestació que avui representa el 20% de la despesa total en pensions.

Per altra banda, l'argument comentat obvia també que l'accés al mercat laboral no es va produir (ni es produeix encara avui) en una igualtat real d'oportunitats entre sexes. Davant d'aquesta realitat, poden donar-se molts casos en què la dona faci un càlcul d'utilitat i opti per dedicar el temps a altres activitats (de tota índole i no sempre relacionades amb les tasques domèstiques o la maternitat). El resultat, s'opti per acceptar la inferioritat laboral respecte l'home o no, és que moltes de les futures pensions de jubilació femenines continuaran essent les més baixes. A tot això, cal afegir-hi un element relacionat amb la situació socioeconòmica actual (i, possiblement, futura), i és que la capacitat adquisitiva d'un únic salari/pensió és insuficient per a fer front a l'endeutament adquirit per moltes unitats familiars. És a dir, en els darrers anys, moltes famílies s'han endeutat a llarg termini (en especial per a la compra d'un habitatge), la qual cosa significa que moltes d'elles encara tindran aquest deute quan finalitzi la seva vida activa. En cas de quedar-se sol, un únic cònjuge no podrà fer-se càrrec del pagament del deute.

Tot plegat ens indica que, si bé és cert que la situació econòmica de les futures vídues no serà, en teoria, tan dramàtica com la que pateixen moltes dones en l'actualitat, no podem arraconar el concepte de pensió de viduitat esperant la seva simple extinció, sinó que cal afrontar el tema des d'una perspectiva més àmplia i racional.

Conclusions i propostes

Amb tot el que hem vist, hom pot començar a considerar la viduïtat com una categoria social més, amb personalitat pròpia. Perdre el company suposa, en la majoria de casos, tot un seguit de canvis que determinen negativament la capacitat de realització personal del o la cònjuge supervivent, tant a nivell psicològic com econòmic i social. Això resulta encara més determinant quan el cònjuge és una dona. Des d'un punt de vista econòmic, hem comprovat que la pensió de viduïtat limita fortament la capacitat adquisitiva del seu beneficiari/a, car els ingressos es redueixen a quasi la meitat i les despeses es mantenen més o menys estables. Per entendre aquesta desigualtat, el present treball ha analitzat els orígens d'aquesta prestació i el seu estat actual, i, a tall de conclusió, es pot afirmar que la seva naturalesa prové d'una legislació i d'una societat amb un clar tarannà conservador, repressiu i misogin, que l'actual societat democràtica no ha pogut encara readaptar com caldria als temps recents.

Avui, es pot afirmar sense por que la prestació de viduïtat resulta insuficient per a moltes vídues, en especial aquelles per a les quals representa l'únic ingrés de la llar. Més que una redistribució estatal la finalitat de la qual és garantir la supervivència i la dignitat d'aquelles ciutadanes que foren, en el seu moment, un puntal imprescindible per a la societat, l'actual pensió de viduïtat sembla més aviat una exigua almoïna que pot esdevenir el primer pas per caure en l'exclusió social. Per evitar-ho, es fa necessària una revisió dels paràmetres que delimiten avui aquesta prestació.

Òbviament, plantejar-se una possible reforma de la pensió per pal·liar la precarietat material de les vídues hauria d'anar en la direcció d'una millora de la base reguladora. L'increment gradual que va entrar en funcionament l'any 2012 és irrisori, quan no un insult directe envers les vídues, sobretot per a les que perceben pensions més baixes. Al cap i a la fi, si la pensió mitjana és de 498 euros, un increment anual de l'1% significa l'augment dels seus ingressos en cinc euros mensuals. L'any 2020, quan s'hagi completat el procés d'augment de la base reguladora per assolir el 60%, aquella pensió mitjana de quasi 500 euros mensuals haurà augmentat en uns quaranta euros (si és que a Espanya encara circula aquesta moneda). Aquest increment encara serà més exigu per a les pensions més baixes, que són avui de poc més de 200 euros. Així doncs, la capacitat adquisitiva de la vídua continuarà essent molt minsa, la qual cosa demostra que aquesta reforma és insuficient com a garantia per a escapar en el futur de la precarietat i, per tant, evitar l'exclusió.

Tot el procés per a la reforma de la pensió de viduïtat és vist i sentit per les vídues d'aquest país com si les elits polítiques s'oblidessin d'elles. I és normal si tenim en compte

que l'any 2008 la majoria dels diputats i diputades del Congrés va votar favorablement l'aprovació d'una reforma perquè la pensió de viduïtat es calculés sobre el 70% de la base reguladora corresponent. D'això, sembla que ja se n'han oblidat. El temps ha demostrat que aquella votació va quedar en paper mullat i el què en realitat es va acabar duent a la pràctica és molt lluny d'aquell acord inicial. Aquest és, sens dubte, un exemple prou revelador sobre la invisibilitat que comentàvem en la introducció del treball i que afecta a totes les dones vídues del món, també les del món occidental desenvolupat.

Davant d'aquesta situació, les associacions que lluiten per la defensa dels drets de les vídues consideren que l'augment atorgat per assolir el 60% de la base reguladora és més una operació publicitària que no pas una demostració fefaent de l'interès polític per solucionar aquesta problemàtica. Per això, la seva principal demanda com a col·lectiu és l'aprovació parlamentària d'un augment que garanteixi a les vídues el 70% de la base reguladora corresponent, i que sigui, a més, un increment amb efectes immediats. Altres demandes reclamen que les pensions no es declarin fiscalment, en especial en els casos de les vídues joves que tenen un treball remunerat. Sens dubte, és una petició justa i racional, d'acord amb els temps que estem vivint. Tanmateix, en aquest punt convé recordar tot el que hem llegit fins aquí. Hem vist que les vídues d'avui van haver de patir una legislació i una societat repressives que les volia veure només a casa, i que les seves possibilitats per entrar al món laboral foren molt limitades i, a més, fortament precaritzades. Alhora, però, és innegable la contribució que aportaren a l'Estat i a la societat en general, fins al punt que podríem afirmar que fou una contribució decisiva. Al cap i a la fi, no es parlava d'una única unitat familiar? La tasca reproductiva de les dones espanyoles de la postguerra, i també de les dècades posteriors, fou un reforç indispensable per a la tasca productiva fora de la llar dels seus congèneres masculins. Per això, considerem que és de justícia que les dones vídues que no van cotitzar continuïn cobrant el 100% de la base reguladora del seu difunt marit, puix la realització laboral d'aquest sovint estigué estretament lligada amb el reforç domèstic que li aportava la seva parella.

Malgrat la necessària reforma econòmica de la pensió de viduïtat, això no és suficient per deslliurar-se de l'exclusió social, ja que aquesta no està determinada únicament per la situació econòmica de l'individu. En tot cas, una reforma alcista permetria reduir el perill de caure en situació de pobresa, si bé és cert que aquest és un perill relatiu en tant que les estadístiques indiquen que la taxa de risc a la pobresa es va reduir de manera constant per a les persones de més de 65 anys de l'any 2004 fins el 2010¹⁴. Això sí, el perill sempre és més alt per a les dones grans que pels homes grans –com succeeix, per altra banda, en totes les franges d'edat. I és un perill també més alt quan les dones són vídues.

14 Xifres de l'Idescat, a partir de les dades de l'Enquesta de condicions de vida de l'INE.

El fet és que, amb perill de pobresa o no, la viduïtat pot implicar un alt risc d'exclusió social, que, com ja hem apuntat, no depèn tan sols de les capacitats monetàries de les persones. Com se sap, l'exclusió social és un fenomen multinivell, en el qual la situació econòmica és només un dels diversos elements que la poden definir. Com que les dones vídues és un dels grups més fràgils i, per tant, amb major risc de patir exclusió, a més de la qüestió econòmica cal intervenir també sobre tots aquells altres factors que serveixin per garantir una vellesa digna per a tothom. Vist des d'aquesta perspectiva, per a millorar el benestar de les dones vídues (i també de les persones grans en general) caldria incidir en tres elements: l'envelliment actiu, la seva participació social (visibilitat) i la percepció cultural que té la societat de la vellesa.

Començant per aquest darrer element, ja hem vist que la societat com a conjunt manté una visió negativa de la vellesa. Hi ha qui fins i tot ha parlat d'una societat amb "ancianofòbia", i malgrat ser bastant sensacionalista no ens sembla un terme del tot desencertat. Perquè la realitat és que la nostra societat ha anat adoptant una sèrie de valors que fan que visquem d'esquena al tram final de la vida, la qual cosa vol dir d'esquena a la gent gran. Sovint s'apunta que això es deu a la por respecte el futur, respecte el que serem o podem ser. Potser és per això que, encara que sigui inconscientment, la ciutadania accepta la invisibilitat que pateixen les nostres persones grans i se'n despreocupa.

Sens dubte, aquesta desídia pels nostres majors té molt a veure amb la concepció productivista que regeix actualment respecte els cicles vitals de les persones. Avui, en general, s'arracona i es margina a les persones majors de 65 anys perquè ja no són productives; i no només han deixat de generar riquesa pel país, sinó que ara són grans consumidors de recursos. Aquesta concepció generalitzada es referma si s'analitza la visió que té el sistema de les pensions de vellesa: les persones passen per un trajecte vital de productivitat fins que arriba un moment en què deixen de ser productives i, com a compensació al treball cotitzat de tota una vida, se'ls remunera amb una pensió estatal a canvi de "no fer res". I literalment és així, ja que si una persona major de 65 anys treballés estant donat d'alta de la Seguretat Social incorreria en una incompatibilitat i deixaria immediatament de percebre la pensió. Aquesta construcció social acaba aïllant a les persones de més edat de la resta de la societat, ja que aquesta es mou i es regeix dins uns paràmetres clarament productivistes.

La qüestió de la reforma de pensions de viduïtat, doncs, pot ser enfocada des de dos punts de vista. Per una banda, hi ha la possibilitat d'argumentar en favor de l'aprovació d'un increment de la base reguladora fins el 70% mantenint les actuals formes legals de funcionament. Es donaria així satisfacció a la demanda dels col·lectius de dones vídues i s'aconseguiria reforçar la situació econòmica d'aquestes persones, però no suposaria cap canvi en l'argument justificatiu de pagar una pensió per "no fer res". L'altre punt de vista és tractar de modificar dit argument amb l'objectiu que variï la posició de les vídues dins de la

societat i la visió que aquesta en té d'elles. Com que canviar la mentalitat productivista de tot el sistema és força complicat (per no dir impossible), sembla més factible intentar canviar la posició de les vídues (i de les persones grans en general) dins d'aquesta mentalitat de producció. La proposta que es formula en aquest treball està vinculada a aquest segon punt de vista.

Dita proposta gira entorn una fórmula que vincula les pensions de viduïtat amb els interessos individuals i el bé general. Ja hem establert que una hipotètica reforma sempre haurà de dirigir-se a un augment de la base reguladora, la qual cosa troba en l'actual context d'estretors i retallades un obstacle difícil de superar. Tanmateix, no resulta fútil recordar aquí que, sovint, una inversió ben dirigida en el moment adequat pot estalviar moltes despeses en un futur proper i àdhuc generar beneficis. Per això, ens atrevim a dir que cal una inversió ara en pensions per estalviar-nos diverses despeses (de tot tipus) els propers anys.

Una modificació de les pensions de viduïtat hauria de fonamentar-se en la darrera reforma del 2012, però corregint-la en alguns aspectes. En primer lloc, caldria començar a aplicar amb efectes immediats l'augment del 60% de la base reguladora corresponent. Això permetria garantir un mínim econòmic més decent a totes les vídues. Llavors, s'hauria d'oferir la possibilitat a les persones d'accedir a una mena de "prima extra" si es realitza algun tipus d'activitat per a la comunitat. Amb aquesta prima, que podria ser del 20% de la base reguladora, per exemple, les vídues podrien completar els seus ingressos i gaudir d'una vellesa digna, si més no des d'un punt de vista econòmic.

Evidentment, en primer lloc cal aclarir de què es tractaria aquesta activitat comunitària. Encara que les tasques d'atenció i cura d'altres persones grans poden incloure-s'hi, ja que, com apunta Pérez Díaz, resulten beneficioses per a l'adaptació (sobretot masculina) al rol del jubilat¹⁵, la nostra idea va una mica més enllà. No en va, aquestes són les tasques que quasi totes les vídues han fet (i moltes encara fan) al llarg de la seva vida, ja que han hagut de fer-se càrrec d'àvies, pares, sogres, tietes, germans i germanes, per després assumir també filles i néts. La qüestió respecte d'aquestes activitats en què pensem gira més aviat entorn a la voluntat i als interessos de cada persona.

Es tractaria que cada persona pogués escollir la manera com vol participar de la vida social comunitària, és a dir, oferir-li tot un ventall de possibilitats perquè pogués mantenir una activitat i una participació dins de la societat. Les potencialitats de trobar activitats que poguessin desenvolupar persones grans ja jubilades són molt àmplies, i, de fet, moltes d'elles ja s'estan duent a la pràctica dins de diversos projectes socials vinculats a la filosofia de l'envelliment actiu. Les activitats poden anar des de fer de guies de museus o de rutes

15 PÉREZ DÍAZ, Julio, "La feminització de la vellesa", a Revista Catalana de Sociologia, num.16, març 2002.

turístiques municipals, fins a la cura d'altres persones grans (si així ho desitja la persona interessada). Les possibilitats són múltiples, i com a breu mostra podríem enumerar, per exemple: l'assessorament empresarial a nous emprenedors quan la persona ha regentat un negoci; impartir cursos d'horticultura en escoles o centres cívics; ser ajudants de cuina en escoles bressol o en menjadors socials; ensenyar oficis tradicionals a l'alumnat dels instituts; participar en els consells de ciutat o en altres òrgans de la vida municipal o del barri; fer acompanyaments emocionals als hospitals; fer tasques de voluntariat en entitats sense ànim de lucre; i un llarg etcètera.

L'elecció de l'activitat en la qual vol participar la persona interessada en accedir a una "prima extra" quedaria en mans dels seus particulars gustos, interessos i coneixements. En aquest sentit, es tindria en compte l'experiència vital de cada persona per trobar l'espai més adient per a desenvolupar-se. De la mateixa manera, també cada persona podria decidir la intensitat del seu treball, perquè ha de quedar clar que no es pretén que les persones grans mantinguin una agenda ocupada en excés i portin un ritme laboral com el que porta la població activa. La idea és que facin una petita aportació temporal a la setmana, que variaria en funció de les possibilitats i capacitats de cadascú. Per exemple, podria tractar-se tan sols d'un o dos matins a la setmana per dedicar-se a l'activitat que més li complagui. Precisament en aquesta idea queda clar que l'activitat que durien a terme les vídues no s'ha d'entendre ni veure com una amenaça o una mena de intrusisme professional, ans el contrari. Les pensionistes serien un reforç al grup de professionals que ja treballen en aquell àmbit. Així, els espais de treball de la gent gran es vincularien sobretot a les tasques de suport i ajuda a aquests professionals remunerats.

La implementació d'una fórmula d'aquest estil seria interessant perquè s'aconseguiria incidir en tots els elements que hem esmentat respecte els perills d'exclusió que sotgen a les dones vídues d'aquest país. En primer lloc, s'actuarià sobre la seguretat econòmica d'aquest col·lectiu. Si s'arriba al 60% de la base reguladora i s'hi afegeix una "prima extra" del 20%, la pensió mitjana de 498 euros al mes s'incrementaria en quasi 150 euros mensuals, és a dir, experimentaria una revalorització de més del 30%. Queda clar que una modificació d'aquest estil permetria que les possibilitats adquisitives de les vídues augmentessin notablement. L'increment que significa la prima extra hauria de mantenir-se com a definitiu fins i tot després que, per motius de salut o d'altra mena, la persona interessada hagués de cessar en la seva activitat comunitària. Del contrari, el seu tram final el tornaria a viure precàriament. Per altra banda, aquest tipus d'accions ajudaria a reforçar la seva personalitat com a ciutadana, en la mesura que una part de la seva pensió de supervivència seria producte de la seva aportació personal a la societat i, per tant, ja no dependria únicament de la figura del marit difunt. No obstant això, en aquest aspecte també caldria tenir en compte la voluntat d'aquelles persones que es neguessin o no poguessin dur a terme activitats d'aquesta índole. En aquest sentit, seria necessari establir

un determinat percentatge de la base reguladora (superior a l'actual) per tal de garantir la dignitat de vida d'aquestes persones, però al mateix temps s'hauria d'evitar que aquest percentatge funcionés com a desincentiu per a les persones grans que volguessin aportar quelcom a la societat i agafar-se a la possibilitat de la prima extra.

En segon lloc, organitzant tota una xarxa d'activitats comunitàries des de l'Estat i la Seguretat Social s'apostaria, sense embuts ni ambigüitats, per l'envelliment actiu dels i les nostres majors i s'obtidrien millores palpables en la seva salut. Són de sobres coneguts els efectes beneficiosos que té sobre l'estat físic una vida social activa. El reforç positiu que representa per a les persones grans comptar amb una xarxa relacional forta i estable incideix en gran mesura en la seva salut, sobretot la psíquica, la qual cosa ajudaria a reduir les malalties depressives en les persones de la tercera i la quarta edat. I una vida sana en l'aspecte psicològic també comporta avantatges en la salut general. Aquests efectes positius redunden, òbviament, en les persones, però, de retruc, també ho farien d'una manera evident en l'estalvi de la despesa sanitària pública.

En tercer i darrer lloc, la fórmula de reforma presentada implicaria també un canvi en la imatge col·lectiva que la societat té de les persones grans. Es trencaria amb la imatge tradicional que les presenta com a persones improductives "devoradores" de recursos públics. La justificació de les pensions ja no seria "cobrar per no fer res", sinó que es passaria a la seva antítesi argumental: les persones pensionistes cobrarien "perquè participen", d'una manera o d'una altra, en el benestar col·lectiu. Aquesta evolució ajudaria a reforçar la seva visibilitat envers la resta de la societat, fent que participessin en una xarxa de relacions intergeneracionals, la qual cosa és un dels elements més decisius quan es parla d'exclusió social. El contacte quotidià amb persones de grups d'edat molt diversos permetria que la societat deixés de donar l'esquena a la vellesa i comencés a veure les vídues com són realment: dones que han patit molt al llarg de la seva vida, però que encara són aquí i, per tant, tenen dret a gaudir d'una vellesa digna, aportant la seva petita contribució a la societat i participant en igualtat de condicions en la vida social. Aquesta ha de ser la finalitat última; si no, ja podrien continuar tancades en les seves associacions o als casals de gent gran, apartades del món. L'opció que aquí simplement esbossem ajudaria a trencar la invisibilitat que pateixen i les tornaria a incloure en el circuit de la societat.

En conclusió, vincular un increment econòmic de les pensions de viduïtat amb una xarxa estatal de treball social ens ajudaria a reduir el perill d'exclusió social de les vídues d'aquest país. Aconseguiríem per a elles una major seguretat econòmica, les acompanyaríem perquè gaudissin d'un envelliment actiu (o, com a voltes es diu molt correctament, positiu), pal·liaríem en bona mesura la invisibilitat que actualment pateixen i, d'aquesta manera, podria modificar-se la imatge que la resta de la societat manté d'aquestes dones, una imatge plena de clixés i estereotips. Evidentment, dita opció s'hauria de desenvolupar més detalladament, tant en els seus aspectes tècnics i materials com en els aspectes polítics i

jurídics. També s'hauria de perfilar amb molta cura el component humà, ja que exigiria un respecte absolut a la voluntat de les persones.

Som plenament conscients que, en l'actual estat de crisi generalitzada en què vivim, el marge de maniobra per emprendre grans transformacions en l'àmbit social és més aviat escadusser. Tanmateix, observant les condicions físiques en què arriba a la jubilació la majoria de persones grans, hom pot fer-se una idea força diàfana del malbaratament de forces productives que suposa l'arraconament i abandonament dels nostres avis i àvies. Es tracta d'individus que encara gaudeixen d'un bon estat de salut, tan físic com mental, i l'aprofitament d'aquestes energies (en la seva justa mesura, com és fàcil d'imaginar) pot ser una bona via per començar a albirar el final de la crisi. Perquè, si així ho féssim, beuríem de la seva llarga experiència i podríem començar a recuperar certs valors de solidaritat i respecte envers l'altre que els obscurs temps d'avui ens han fet oblidar.

Bibliografia

ALONSO OLEA, Manuel, "Sobre la tendencia hacia el carácter asistencial de la protección de la viudedad", a Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, num.39, 2002.

BARENYS PÉREZ, Maria Pia, "Els valors socials i la gent gran", a Revista Catalana de Sociologia, num.16, 2002.

COMPÁN, Diego i SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Diego, "Los ancianos al desván", a Cuadernos Geográficos, num.36, 2005.

DESDENTADO DAROCA, Elena, La pensión de viudedad ante los nuevos retos del derecho de familia, Albacete, Bomarzo, 2009.

FONTANA, Josep (ed), España bajo el franquismo, Barcelona, Editorial Crítica, 2000.

GALA DURÁN, Carolina, "Una aproximación a la nueva regulación propuesta en el marco de la pensión de viudedad", a IUSLabor, 1/2007.

JOLY, Pierre, Aprender a viure sense ell: el camí de la viduetat, Barcelona, Claret, 1993.

MEIL LANDWERLIN, Gerardo, "La pensión de viudedad en el contexto del cambio familiar", a Arbor, num.694, octubre 2003.

MONTSERRAT-CODORNIU, J., "El gasto en los mayores: el reto de la dependencia", a Revista Española de Geriátria y Gereontología, num.41, 2006.

ORTIZ HERAS, Manuel, "Mujer y dictadura franquista", a Aposta. Revista de Ciencias Sociales, num.28, Mayo 2006.

PÉREZ DÍAZ, Julio, "La feminització de la vellesa", a Revista Catalana de Sociologia, num.16, març 2002.

RODRÍGUEZ INIESTA, Guillermo, Las prestaciones por muerte y supervivencia, Murcia, Laborum, 2009.

RODRÍGUEZ INIESTA, Guillermo, La viudedad en el sistema español de seguridad social, Murcia, Laborum, 2006.

SÁNCHEZ VERA, Pedro, "Notas provisionales para una construcción social de la viudedad", a Recerca, Revista de Pensament i Anàlisi, num.9, 2009.

SERRA BATISTE, Anna, "La imatge de la jubilació: actituds i expectatives de la població adulta", a Revista Catalana de Sociologia, num.16, març 2002.

SINTES PASCUAL, Elena i RAMON RIBA, A., Condicions de vida i hàbits de la gent gran de la província de Barcelona, Diputació de Barcelona, 2003.

TUSELL, Javier, La España de Franco, Madrid, Alba Libros, 2005.

VICENTE PALACIO, A. (investigador principal), La pensión de viudedad: marco jurídico para una nueva realidad social, Universidad Jaume I, 2006.

VV.AA., Condicions de vida i desigualtats a Catalunya, 2001-2005, Volum II, Fundació Jaume Bofill, 2008.